

УДК: 339.92

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

*Е. М. Лимонова, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля,
elvina.lim@mail.ru*

У статті досліджено проблеми та перспективи інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій на території України. Визначено позитивні і негативні наслідки діяльності філій ТНК для української економіки. Проаналізовано галузеву і географічну структуру прямих іноземних інвестицій в Україну; обґрунтовано необхідність вивчення всіх аспектів інвестиційної діяльності ТНК з метою створення умов для залучення у вітчизняну економіку транснаціонального капіталу на взаємовигідних умовах.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, прями іноземні інвестиції, інвестиційна стратегія ТНК, галузева структура ПП, географічна структура ПП.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки транснаціональні корпорації (ТНК) стали однією з головних рушійних сил глобалізації. На них припадає понад 50% світового виробництва, більше 75% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу, більше 80% міжнародного обміну технологіями. В останні роки транснаціональні корпорації стали основним структурним елементом економіки більшості країн, провідною силою їх розвитку та підвищення ефективності. Інтернаціоналізація виробництва і капіталу, лібералізація зовнішньої торгівлі, виникнення транскордонних стратегічних альянсів перемістили ТНК у центр світового економічного розвитку. Саме транснаціональні корпорації сьогодні фактично вирішують ключові питання нового економічного і територіального поділу світу, формуючи найбільшу групу іноземних інвесторів і носіїв нових технологій у виробничій та невиробничій сферах.

Діяльність транснаціональних корпорацій здійснює безпосередній вплив на стан платіжного балансу, обсяги виробництва, зовнішньоторговельний оборот, зайнятість, конкурентоспроможність приймаючої економіки. Внаслідок того, що вкладення капіталу в конкретну галузь країни-реципієнта часто супроводжується переміщенням тру-

дових, технологічних та інших ресурсів з країни базування, все більшого значення набувають політичні чинники, пов'язані із здійсненням контролю над національною економікою, з питаннями її екстериторіальної і національної незалежності. Це обумовлює необхідність аналізу принципів і механізмів діяльності ТНК з метою вдосконалення державної політики регулювання їх діяльності, а також створення сприятливих умов для залучення транснаціонального капіталу у вітчизняну економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів транснаціоналізації та діяльності ТНК присвячено достатню кількість робіт як в закордонній, так і у вітчизняній літературі. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи Дж. Бейлі, Р. Брейлі, Дж. Даннінга [1], Р. Кейвса [2], Г. Коуза, С. Майерса, С. Росса, С. Хаймера [3]. У вітчизняній літературі дана проблематика представлена роботами А. Архіпової, А. Астаповіча [4], О. Білоруса, Г. Давтяна, А. Ковальової, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона [5], А. Наговицина, О. Рогача [6], В. Рокочої [7].

Але незважаючи на великий обсяг наукових здобутків, і досі є актуальним дослідження проблем функціонування ТНК у сучасних економічних умовах. Вплив ТНК

на світову економіку набуває все більш диференційованого характеру, глобальна фінансово-економічна криза спричинила зміни у поведінці ТНК – усі ці тенденції потребують постійного наукового моніторингу. Водночас, визначення перспектив розвитку транснаціональних процесів в Україні залишається важливим питанням у зв'язку з тим, що експансія зарубіжних ТНК на український ринок виступає одним із найсуттєвіших наслідків процесів інтеграції. Втім, ТНК в Україні ще не працюють на повну потужність, тому Україна має можливість здійснювати реальний вплив на їх діяльність на своїй території, через те, має особливу потребу у проведенні зваженої державної політики щодо її регулювання.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є оцінка стану та перспектив діяльності ТНК на території України в умовах глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи діяльність ТНК в Україні, перш за все, необхідно відзначити, що суттєве відставання розвитку інфраструктури та модернізації галузей національної економіки не дозволяє Україні скористатися геополітичними перевагами. Участь України у глобальних ланцюгах створення вартості та глобальній виробничій мережі залишається вкрай обмеженою. Це перешкоджає формуванню зовнішньоекономічної політики у геополітичному вимірі (створення ТНК, участь національних ринків грошей та капіталів в операціях світового ринку, участь у виробничо-інвестиційних ланцюгах), «заключує зовнішньополітичну активність в порочному крузі геополітичних альтернатив Захід-Схід» [5, с. 10].

За даними ЮНКТАД (World Investment Report 2004) у 1999 р. в Україні було зареєстровано 7362 іноземних філій ТНК, але дані за 2010 р. свідчать про значне скорочення їх кількості до 872, тоді як у багатьох інших центральноєвропейських країнах цей показник є значно вищим. Зокрема, кількість іноземних ТНК у Литві сягає 2430, Росії – 2139, Естонії – 1079, Польщі – 7016, Угорщині – 28994, Чехії – 56808. Також раячим є порівняння з західноєвропейськими країнами та країнами, що динамічно розвиваються, особливо Китаєм, де працюють

434,2 тис. іноземних філій [8].

Прихід транснаціональних корпорацій в певну країну та вихід національних фірм на світові товарні і фінансові ринки свідчить про інтеграцію даної економіки в світове господарство, її залучення до процесів глобалізації. Це явище отримало назву «транснаціоналізація» економіки. Основним каналом поширення впливу ТНК на національну економіку і засобом формування самих ТНК є прямі іноземні інвестиції (ПІ).

Згідно з методологією складання платіжного балансу, ПІ в Україну визначаються як категорія міжнародної інвестиційної діяльності, за допомогою якої резидент однієї країни придбає довгострокові інтереси у підприємстві-резиденті іншої країни. Інвестиції класифікуються як прямі «якщо вони забезпечують 10 або більше відсотків участі у статутному капіталі підприємства і (або) істотну участь в управлінні його діяльністю» [9]. В українському законодавстві визначення іноземних інвесторів дає Закон України «Про режим іноземного інвестування» [10, с. 2].

В Україні іноземні інвестори можуть здійснювати інвестиції шляхом створення компанії, яка повністю належить інвестору, філії, спільного підприємства, купівлі всієї власності існуючих осіб, або придбання частини акцій в існуючих фірмах. Втім, найпоширенішим способом є створення спільних підприємств у формі акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю.

Кожен з наведених способів входження ТНК на український ринок у певній мірі впливає на рівень і траєкторію розвитку національної конкурентоспроможності. Це обумовлено тим фактом, що діяльність ТНК на українських ринках призводить до змін конкурентного середовища, порушення рівноваги в розподілі монопольних і конкурентних сил. Важливим аспектом впливу діяльності ТНК на національну економіку є прагнення корпорацій скоротити витрати, в тому числі за рахунок зменшення витрат на оплату праці, забезпечення безпеки праці та екологічності виробництва.

Неоднозначним виявляється й вплив діяльності ТНК на розвиток конкурентного середовища. Позитивні аспекти впливу

включають створення додаткових робочих місць, отримання доступу до технологій, обмін досвідом. Однак в умовах української економіки спостерігається також і ряд негативних ефектів функціонування ТНК. Метою багатьох ТНК в Україні є створення збутових мереж з метою просування своїх продуктів на українських ринках або ж створення підприємств з переробки сільськогосподарської продукції і мінеральної сировини. Наслідком першого є той факт, що Україна фактично субсидує виробництва розвинених країн, де розміщуються материнські компанії ТНК, другого – погіршення стану навколишнього середовища і виснаження запасів сировини.

Це означає, що в основу економічної стратегії України повинні бути закладені конкретні проекти, що передбачають створення міжнародних банків, формування офшорних механізмів обслуговування їх діяльності, податкових гаваней, збереження і розвиток трансконтинентальної трубопроводної, транспортної та телекомунікаційної інфраструктури, створення і розвиток портового і складського господарства. Це, у свою чергу, вимагає вдосконалення транспортно-транзитної політики, діяльності митних та податкових служб, банківської системи та інших фінансово-інвестиційних інститутів в Україні [5, с. 20].

Україна має значний потенціал для іноземних інвесторів, який обумовлюється відносно великим і зростаючим ринком, наявністю факторів виробництва, інфраструктури, вигідним географічним положенням. Проте нестабільність і юридична невизначеність податкового законодавства, недостатня прозорість фінансового ринку і процесів приватизації, недостатня захищеність прав власності, бюрократизація апарату управління і необґрунтовано висока ступінь участі держави в економічному житті – ось неповний перелік факторів, що гальмують приплив іноземного капіталу в Україну і ускладнюють інтеграцію України у глобальну фінансову систему. Останнім часом цей перелік поповнився макроекономічною нестабільністю, зумовленою волатильністю цін на паливо і сировину, і високим рівнем політичної нестабільності. Таким чином, можна констатувати, що національна економіка не в повній мірі використовує наявні можливості збільшення обсягів ПІІ, у зв'язку з чим проблема залучення ПІІ, як і раніше, залишається досить актуальною для України.

Згідно даних Державної служби статистики, загальний обсяг ПІІ в економіку України на 1 січня 2013 р. склав 54,5 млрд. дол. США. Динаміка загального обсягу накопичених ПІІ представлена на рис. 1.

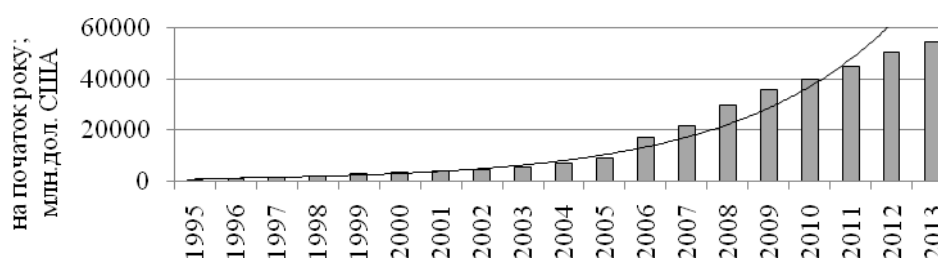

Рис. 1. Накопичений обсяг ПІІ в Україні та його експоненційний тренд

Дані рис. 1 свідчать про зростаючий тренд залучення ПІІ в українську економіку, але темпи зростання залишаються невисокими. Висока латентність інвестицій в Україну обумовлена тим, що нормальний і цивілізований прихід інвесторів, як правило, є наслідком, а не причиною поліпшення інвестиційного клімату, в той час, як непрозорі та нестабільні ринки приваблюють переваж-

но інвесторів, схильних до фінансових зловживань і відмивання коштів. Підтвердженням цьому є галузева структура накопичених ПІІ в Україні (рис. 2).

Переважна частина капіталу іноземних ТНК зосередилась у харчовій та тютюновій промисловості, торгівлі, фінансах, операціях з нерухомим майном, тобто в галузях з швидкою оборотністю капіталу і забезпе-

ними ринками збуту. Крім того, спостерігається негативна тенденція зменшення припливу іноземного капіталу у реальний сектор економіки (рис. 2). Частка ПІІ у сільське господарство, машинобуду-

вання і металургійне виробництво залишається невиправдано малою. Стратегічні галузі не залучають необхідних обсягів капіталу для оновлення морально і фізично застарілих основних виробничих фондів.

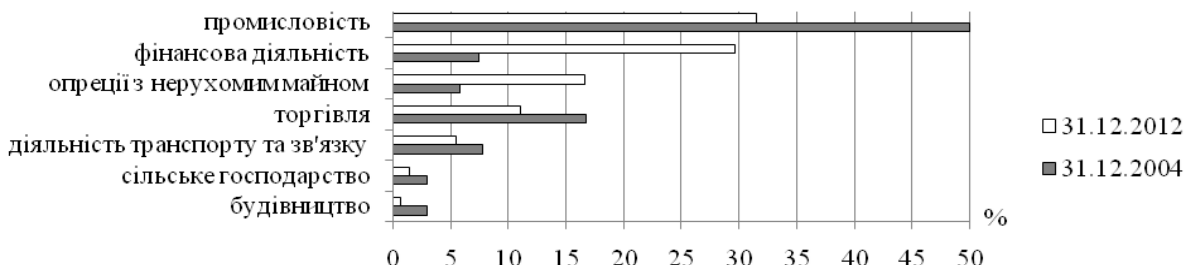

Рис. 2. Розподіл ПІІ за основними видами економічної діяльності

Це свідчить про те, що більшість іноземних інвесторів орієнтовані на реалізацію в Україні ліцензійних та інвестиційних стратегій, спрямованих на отримання швидкого прибутку і відтік коштів. Мова йде про так звані псевдоінвестиційні стратегії, спрямовані не на використання економічного потенціалу національної економіки, а на отримання можливості забезпечити збут продукції без митних і протекціоністських обмежень. Все це гальмує розвиток експортного потенціалу України. Крім того, спостерігається негативний вплив діяльності ТНК на розвиток ряду галузей національної економі-

ки, наприклад, автомобілебудування, тютюнової і харчової промисловості.

Саме тому сьогодні є необхідним вивчення всіх аспектів інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій з метою створення умов для залучення у вітчизняну економіку транснаціонального капіталу на взаємовигідних умовах.

Несприятливою залишається і географічна структура ПІІ. Значна частина іноземних інвестицій в Україну здійснюється офшорними фірмами, що відмивають брудні капітали. Саме тому однією з країн-лідерів ПІІ в Україну є Кіпр (рис 3).

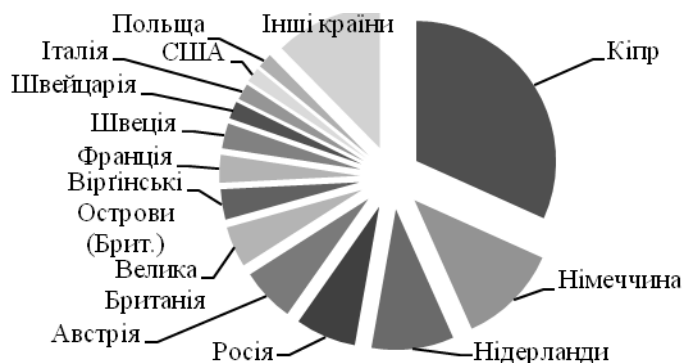

Рис. 3. Географічна структура припливу ПІІ в Україну станом на 31.12.2012

Кількісний і якісний аналіз діяльності ТНК в Україні свідчить про те, що національна економіка тільки починає отримувати вигоди від розміщення філій ТНК на своїй території. Для підвищення її ефективності необхідно створювати умови для подальшої експансії ТНК на ринки України і сприяти інтеграції вітчизняних

підприємств у світове господарство.

Щоб забезпечити поєднання корпоративних стратегій зарубіжних ТНК з пріоритетами національного економічного розвитку, необхідно змістити центр ваги діяльності функціонуючих на території України транснаціональних корпорацій з торгово-розподільчих операцій у виробництво і сфе-

ру НДДКР, знизити ризики втечі іноземного капіталу у вигляді репатріації прибутків та відтоку короткострокових спекулятивних капіталів («гарячих грошей») внаслідок зниження ступеня довіри до уряду. Також необхідною є розробка заходів, спрямованих на використання українських технологій іноземними філіями ТНК. Взагалі, розуміння стратегії ТНК дозволяє уникнути ситуації, коли діяльність її філій призводить до витіснення конкуруючих українських компаній або утворення олігополії або навіть монополії.

Висновки. Резюмуючи все вищесказане слід зазначити, що прихід ТНК в Україну, з одного боку, несе з собою позитивні наслідки для вітчизняної економіки, оскільки корпорації демонструють високу продуктивність праці і капіталу, привносять нові технології та ефективний менеджмент. З іншого боку, ТНК цілком байдужі до української економіки в цілому, оскільки зацікавлені в залученні до системи міжнародного поділу праці лише високододаткових галузей української економіки. Така орієнтація транснаціональних корпорацій може призвести до занепаду менш доходних сегментів національної економіки.

Реформування економіки в Україні передбачає сприяння процесам транснаціоналізації українських підприємств з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності і фінансового потенціалу. На сучасному етапі розвитку України саме транснаціоналізація економіки може стати механізмом, який сформує нові пріоритети соціально-економічного розвитку, стратегії зовнішньоекономічної політики, особливості та умови участі України в міжнародному обміні. Однією з основних стратегічних цілей державної політики має стати створення

українських ТНК, що сприятиме підвищенню ефективності суспільного виробництва, кращому задоволенню потреб споживачів і зростанню конкурентоспроможності національної економіки. Цій проблемі буде присвячено наше подальше дослідження.

Література

1. Dunning J. H. Location and the multinational enterprise: A neglected factor? / Dunning J. H // Journal of International Business Studies. – 1998. – N. 29 (1). – P. 45–66.
2. Caves R. E. Multinational Enterprise and Economic Analysis. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. – 1996. – 324 p.
3. Hymer S. H. The multinational corporation and the international division of labor. In: Cohen R. B. et al. (eds.). The Multinational Corporation: A Radical Approach. Papers by Stephen Herbert Hymer. Cambridge University Press: Cambridge. – 1979. – 534 p.
4. Астапович А. З. Транснаціональний капітал США в мировом хозяйстве / А. З. Астапович – М. : Наука, 1990. – 200 с.
5. Макогон Ю. В. Інвестиційна привабливість України в умовах трансформації світового господарства / Ю. В. Макогон, К. В. Лисенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2012, Випуск 1, Том 1. С.7–26.
6. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О. І. Рогач – К. : Либідь, 2005. – 720 с.
7. Рокоча В. Транснаціональні корпорації: навч. пос. / В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький. – К. : Таксон, 2001. – 304 с.
8. World Investment Report 2004: The Shift Towards Services [Електронний ресурс]. – Geneva : UNCTAD. – Article Stable URL: www.unctad.org/wir, вільний. – Назва з екрану, англ.
9. Методичний коментар до платіжного балансу України [Електронний ресурс]. – Київ : НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44459, вільний. – Назва з екрану, укр.
10. Закон України «Про режим іноземного інвестування» // Урядовий кур'єр. – 25 квітня 1996 р. – № 77–78. – С. 9–10.

В статье исследованы проблемы и перспективы инвестиционной деятельности транснациональных корпораций на территории Украины. Выявлены положительные и отрицательные последствия деятельности филиалов ТНК для украинской экономики. Проанализированы отраслевая и географическая структура прямых иностранных инвестиций в Украину; обоснована необходимость изучения всех аспектов инвестиционной деятельности ТНК с целью создания условий для привлечения в отечественную экономику транснационального капитала на взаимовыгодных условиях.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная стратегия ТНК, отраслевая структура ПИИ, географическая структура ПИИ.

The article examines the problems and prospects of the investment activities of transnational corporations within Ukraine. The author has determined positive and negative consequences of TNC affiliates' activities in Ukraine's economy. The paper also contains the analysis of sectoral and geographical structure of FDI in Ukraine. The author emphasizes the necessity of examining all aspects of TNCs' investment activities in order to create conditions favorable for attracting transnational capital into domestic economy on mutually beneficial terms.

Keywords: transnational corporations, foreign direct investment, investment strategy of TNCs, FDI sectoral structure, FDI geographical structure

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Задосю А. О.

Надійшла до редакції 10.06.13 р.